

PAUL RODENKO over JAN ROËDE

Voorwoord van Roëdes boekje “Je kunt niet alles begrijpen” (1955) – ook gepubliceerd in *De Zingende Zaag* #26 (1995)

WERKELIJKHEID IN NEGLIGÉ

'Soms werkt hij met strikken; met lasso's soms.

Hij legt zijn strikken listig, o zo listig. Een punt begint te leven, wordt langzaam dikker, schiet plotseling in een ijl, schichtig lijntje uit naar een volgend punt. Het volgende punt raakt in trilling, loopt dunnetjes uit, treft een nieuw punt - ping! -, weer een schielijk te voorschijn wriemelend lijntje, en pang! De strik sluit zich om een argeloze, nietsvermoedende werkelijkheid.

Een neus, een vrouwentepel, een knieschijf, de bult van een kameel (of daaromtrent) – het zijn de onverhoedse knopen van het net, de valstrik waarmee Roëde op werkelijkheden jaagt. Of op “toestanden”, zoals hij het zelf wel noemt. Het zijn dan ook toestanden, toestanden! wanneer men de werkelijkheid verrast vóór zij zich heeft opgemaakt. Voor alles op zijn plaats zit. Voor zij zich heeft gespecialiseerd in een man een man, een neus een neus. In de onopgemaakte werkelijkheid is een man nu eenmaal nóóit alleen maar een man; het behoeft niemand te verwonderen, wanneer er op een goede dag een vrouw tussen zijn schouderbladeren groeit of zijn hoofd zich begint te vermenigvuldigen. En neuzen zijn er om te neuzen, en dat een neus al neuzende nieuwe eigenschappen verwerft, heeft vóór Roëde Lamarck al vermoed.

Mensen die aan waardigheid doen kunnen beter naar de bioscoop gaan. Wanneer Roëde de lasso van zijn pen om een generaal werpt, vangt hij de onopgemaakte werkelijkheid van de generaal, de generaal die nog bezig is zich (generaalsgewijs) te materialiseren, bij welk proces voorlopig alleen de voor het generaalschap essentiële kwaliteiten zichtbaar worden. Zoals een handschoen, een staart, een voetwiel (of een wielvoet).

Nee, de “menselijke waardigheid” komt er bij Roëde bekaaid af. Een mensenhoofd vermenigvuldigt zich niet, zegt de man die zijn films kent (Marilyn is Marilyn is Marilyn), het rekt zich niet uit tot een boom van hoofdigheid. Ook is het geen klip en nog minder een ligstoel. Het domineert de toestand, sexualistisch, militaristisch, metafysisch. In de val van Roëde is het hoofd een natuurlijk – ping! – gebruiksvoorwerp, dat *wat een toestand, wat een toestand!* ondergeschikt kan raken aan ieder ander gebruiksvoorwerp, aan iedere combinatie van gebruiksvoorwerpen – pang! Er is geen boven, geen onder, geen hiërarchie van waardigheden en privileges.

Zo luidt de formule van de humor: verstarde waardigheden door middel van werkelijkheden ten val brengen. Daarom ook ziet men in bos en heide humoristen van alle gezindten jagen op het zeldzaam – o, steeds zeldzamer – wild werkelijkheid. Meestal met pijl en boog: bang dat het hen nog juist zal ontsnappen (uit nervositeit schieten zij ook wel op gebalsemde schoonmoeders of borstbeelden van Werther). Maar met de pijl van de lach in het hart sterft het getroffen wild: doodbegrepen. Anders Roëde met zijn strikken, zijn lasso: toestanden blijven “toestanden”, ook in gevangenschap. De lach boort aan, maar vindt geen houvast. Het levende laat zich niet grijpen (Marilyn is Marilyn enz.). Humor en poëzie openbaren zich in de valstrikken van Roëde nog als één en ongescheiden, ook zij onopgemaakt, nog niet gespecialiseerd. Rest, zwevend tussen lach en droom, tussen pakhand en vangoog, de verwondering, die volgens de oude Grieken het begin van alle wijsheid vormt. Al was het maar van de wijsheid dat “je toch niet alles begrijpen kunt”. Want dat is dan ook *werkelijk* van geen belang, en het allerminst met betrekking tot het bovenstaande.